ระบบการศึกษาประเทศญี่ปุ่น

ระบบที่สอนทั้งวิชาและวิธีเป็นคนในสังคม

ระบบ ๖-๓-๓-๔ ที่ออกแบบใหม่หมดในปี ๑๙๔๗ · นักเรียนทำความสะอาดโรงเรียนเอง กินข้าวกลางวันในห้องเรียนด้วยกันทุกคน · เด็กมัธยมต้นราว ๖๐–๗๐% เรียนโรงเรียนกวดวิชา คะแนน PISA 2022 ขึ้นสูงสุดในประวัติศาสตร์ · แต่เด็กปฏิเสธไปโรงเรียน ๓๕๓,๙๗๐ คน สูงสุดเป็นปีที่ ๑๒ ติดต่อกัน

ชุดเรียงความ "ระบบการศึกษาของประเทศต่างๆ" ตอนที่ ๓

© 2026 MT Media Online · เรียบเรียงจากแหล่งข้อมูลสาธารณะ ระบุรายการอ้างอิงท้ายบทความ

ระบบการศึกษาประเทศญี่ปุ่น: ระบบที่สอนทั้งวิชาและวิธีเป็นคนในสังคม — และราคาที่เด็กต้องจ่าย

ชุดเรียงความ "ระบบการศึกษาของประเทศต่างๆ" ตอนที่ ๓ · เผยแพร่ตุลาคม ๒๕๖๙ · อ่านประมาณ ๒๐ นาที

สองตอนที่ผ่านมาเราดูอังกฤษ ซึ่งการศึกษาผูกกับชนชั้นจนแยกกันไม่ออก และฟินแลนด์ ซึ่งเลือกความเท่าเทียมเป็นหลักการสูงสุด ตอนนี้เราจะมาดูประเทศที่ตั้งโจทย์ต่างออกไปอีกแบบหนึ่ง — **ญี่ปุ่นไม่ได้ถามว่าโรงเรียนควรสอนอะไร แต่ถามว่าโรงเรียนควรสร้างคนแบบไหน**

คำตอบของญี่ปุ่นปรากฏในรายละเอียดที่คนต่างชาติสังเกตเห็นทันที เด็กญี่ปุ่นทำความสะอาดโรงเรียนด้วยตัวเองทุกวัน กินข้าวกลางวันในห้องเรียนพร้อมกันโดยผลัดกันเป็นเวรตักอาหาร เดินไปโรงเรียนเป็นกลุ่มตามละแวกบ้าน และใช้เวลาหลังเลิกเรียนในชมรมที่ครูต้องมาคุม

ผลที่ได้คือระบบที่ **ทำคะแนนวิชาการได้สูงมากและมีความเหลื่อมล้ำระหว่างโรงเรียนต่ำ** ในการประเมิน PISA ปี ค.ศ. ๒๐๒๒ ญี่ปุ่นขึ้นไปอยู่อันดับต้นๆ ของโลกทั้งสามวิชา และในวิชาการอ่านได้อันดับสูงที่สุดเท่าที่เคยทำได้

แต่ในปีเดียวกันนั้นเอง ญี่ปุ่นก็ทำสถิติอีกอย่างหนึ่ง คือ **จำนวนนักเรียนที่ปฏิเสธไปโรงเรียนสูงสุดเป็นประวัติการณ์ และเป็นการทำสถิติใหม่ต่อเนื่องเป็นปีที่ ๑๒**

เรียงความนี้จะเล่าทั้งสองด้าน ว่าญี่ปุ่นสร้างระบบนี้ขึ้นมาได้อย่างไร มันทำงานอย่างไร ทำไมมันได้ผลดีมาก และทำไมมันถึงกำลังส่งสัญญาณเตือนพร้อมกัน

ภาค ๑ · วิวัฒนาการ: สามครั้งที่ญี่ปุ่นรื้อระบบการศึกษาทิ้ง

ประวัติศาสตร์การศึกษาญี่ปุ่นต่างจากอังกฤษตรงที่ **ญี่ปุ่นไม่ได้ค่อยๆ ต่อเติม แต่รื้อสร้างใหม่ทั้งระบบถึงสามครั้ง** และทั้งสามครั้งเกิดขึ้นในช่วงที่ประเทศเผชิญวิกฤตใหญ่

ก่อนปี ๑๘๗๒: เทระโกยะ โรงเรียนวัดที่ทำให้ญี่ปุ่นอ่านออกก่อนตะวันตกเข้ามา

ในสมัยเอโดะ ญี่ปุ่นมีโรงเรียนชาวบ้านที่เรียกว่า *เทระโกยะ* (寺子屋) ซึ่งแปลตรงตัวว่า "บ้านเด็กวัด" สอนอ่าน เขียน และคิดเลขให้ลูกพ่อค้าและชาวนา ควบคู่กับโรงเรียนประจำแคว้นสำหรับลูกหลานซามูไร

ผลคือเมื่อญี่ปุ่นเปิดประเทศ อัตราการอ่านออกเขียนได้ของประชากรอยู่ในระดับสูงเมื่อเทียบกับประเทศเอเชียอื่นในยุคเดียวกัน — เป็นจุดร่วมที่น่าสนใจกับฟินแลนด์ ซึ่งมีวัฒนธรรมการอ่านจากคริสตจักรมาก่อนโรงเรียนรัฐเช่นกัน **ทั้งสองประเทศไม่ได้เริ่มจากศูนย์**

ครั้งที่ ๑ — ระบบกากุเซ ค.ศ. ๑๘๗๒: สร้างรัฐชาติด้วยโรงเรียน

หลังการปฏิรูปเมจิ รัฐบาลใหม่ออกระเบียบการศึกษาฉบับแรกชื่อ ***กากุเซ* (学制)** ในปี ค.ศ. ๑๘๗๒ ซึ่งวางแผน

การศึกษาถ้วนหน้าทั่วประเทศ และถือเป็น **จุดกำเนิดของระบบโรงเรียนสมัยใหม่ของญี่ปุ่น**

สิ่งที่น่าสนใจคือญี่ปุ่นเลือกลอกแบบจากตะวันตกอย่างตั้งใจ โดยรับโครงสร้างโรงเรียนแบบอเมริกัน และรับระบบบริหารจัดการแบบฝรั่งเศส แรงจูงใจไม่ใช่เรื่องสิทธิของเด็ก แต่เป็น **ยุทธศาสตร์ความอยู่รอดของชาติ** — ญี่ปุ่นเห็นชะตากรรมของจีนที่ถูกมหาอำนาจตะวันตกแบ่งแยก และสรุปว่าต้องสร้างประชากรที่มีการศึกษาให้เร็วที่สุด

ระบบกากุเซถูกยกเลิกในปี ค.ศ. ๑๘๗๙ และแทนด้วย *เคียวอิคุเร* (教育令) ซึ่งลดการรวมศูนย์ลง เพราะแผนเดิมรวมศูนย์เกินกว่าที่ท้องถิ่นจะรับไหว

ค.ศ. ๑๘๙๐: พระราชโองการว่าด้วยการศึกษา — เมื่อโรงเรียนกลายเป็นเครื่องมือของรัฐ

จุดเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดของยุคจักรวรรดิคือ **พระราชโองการว่าด้วยการศึกษา** (教育勅語) ซึ่งจักรพรรดิเมจิลงพระนามเมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๙๐ เนื้อหาวางหลักการชี้นำการศึกษาของชาติ โดยผสมแนวคิดขงจื๊อเรื่องความกตัญญูและความจงรักภักดีเข้ากับลัทธิชาตินิยมสมัยใหม่

ที่สำคัญคือวิธีใช้ — **นักเรียนถูกกำหนดให้ต้องศึกษาและท่องจำข้อความนี้** และโรงเรียนต้องเก็บสำเนาไว้อย่างสมเกียรติ ข้อความนี้มีอิทธิพลต่อการศึกษาญี่ปุ่นต่อเนื่องไปจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง

นี่คือบทเรียนด้านมืดของกรณีญี่ปุ่น — ระบบการศึกษาที่มีประสิทธิภาพสูงและเป็นเอกภาพสูง เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังมาก และพลังนั้น **ใช้ไปในทิศทางใดก็ได้** ขึ้นกับว่าใครเป็นคนกำหนดเนื้อหา

ครั้งที่ ๒ — การปฏิรูปหลังสงคราม ค.ศ. ๑๙๔๗: กำเนิดระบบ ๖-๓-๓-๔

หลังญี่ปุ่นแพ้สงคราม กองบัญชาการฝ่ายสัมพันธมิตรร่วมกับคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาฝ่ายญี่ปุ่นรื้อระบบเดิมทิ้งทั้งหมด

หัวใจคือ **กฎหมายพื้นฐานว่าด้วยการศึกษา ค.ศ. ๑๙๔๗** (教育基本法) ซึ่งเข้ามาแทนที่พระราชโองการปี ๑๘๙๐ โดยมีเป้าหมายตามที่แหล่งข้อมูลฝ่ายญี่ปุ่นระบุคือการทำให้ **หลักความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษา** เป็นจริง ตามด้วยกฎหมายโรงเรียน ค.ศ. ๑๙๔๗ และกฎหมายคณะกรรมการการศึกษา ค.ศ. ๑๙๔๘

โครงสร้างที่ออกมาจากการปฏิรูปครั้งนี้คือ **ระบบ ๖-๓-๓-๔** — ประถม ๖ ปี มัธยมต้น ๓ ปี มัธยมปลาย ๓ ปี และมหาวิทยาลัย ๔ ปี — ซึ่งเป็นโครงสร้างที่ญี่ปุ่นยังใช้อยู่ถึงทุกวันนี้ และถูกส่งออกไปเป็นต้นแบบให้หลายประเทศในเอเชีย **รวมทั้งเกาหลีใต้และไทย**

ครั้งที่ ๓ — ยุโตริ ค.ศ. ๑๙๙๘-๒๐๐๒ และการถอยกลับ

ในทศวรรษ ๑๙๙๐ ญี่ปุ่นเริ่มวิจารณ์ระบบของตัวเองว่า **เข้มงวดเกินไป** เด็กเครียดเกินไป ท่องจำมากเกินไป และขาดความคิดสร้างสรรค์ จึงประกาศนโยบายที่เรียกว่า ***ยุโตริเคียวอิคุ* (ゆとり教育)** หรือ "การศึกษาแบบผ่อนคลาย" ในปี ค.ศ. ๑๙๙๘ และเริ่มใช้จริงในปี ค.ศ. ๒๐๐๒

สาระสำคัญคือ **ลดเนื้อหาหลักสูตรลงราวร้อยละ ๓๐** ลดจำนวนวันเรียน (ยกเลิกเรียนวันเสาร์) ผ่อนคลายการให้คะแนน และเพิ่มคาบ "การเรียนรู้แบบบูรณาการ" ที่ให้เด็กค้นคว้าเอง

สิ่งที่เกิดขึ้นตามมากลายเป็นกรณีศึกษาที่ถูกอ้างถึงมากที่สุดเรื่องหนึ่งในวงการนโยบายการศึกษาโลก

"PISA shock" — เมื่อคะแนนตกจนต้องถอยนโยบาย: คะแนนการอ่านของญี่ปุ่นตกจากอันดับ ๘ มาอยู่อันดับ ๑๔ ในการประเมินปี ค.ศ. ๒๐๐๓ และตกต่อไปอยู่อันดับ ๑๕ ในปี ค.ศ. ๒๐๐๖ สื่อและนักวิจารณ์ญี่ปุ่นเรียกเหตุการณ์นี้ว่า **"PISA shock"** และชี้นิ้วไปที่นโยบายยุโตริ เอกสารของ OECD ในปี ค.ศ. ๒๐๑๑ ระบุว่าผลการประเมิน PISA "มีส่วนในการตัดสินใจถอยนโยบายยุโตริกลับ อย่างน้อยก็บางส่วน" ญี่ปุ่นจึงปรับหลักสูตรใหม่ เพิ่มเนื้อหากลับเข้ามา และปรับแนวการสอนการอ่านให้สอดคล้องกับแนวคิดการอ่านเชิงหน้าที่ตามแบบที่ PISA วัด

เรื่องนี้มีสองแง่ที่ควรคิดต่อ ด้านหนึ่งคือความสามารถของญี่ปุ่นในการ **ยอมรับว่านโยบายผิดแล้วถอยกลับภายในไม่ถึงสิบปี** ซึ่งน้อยประเทศทำได้ อีกด้านหนึ่งคือข้อสังเกตที่ว่า การที่ประเทศหนึ่งเปลี่ยนนโยบายการศึกษาทั้งประเทศเพราะคะแนนสอบระหว่างประเทศ สะท้อนว่าการประเมินระหว่างประเทศมีอำนาจเหนือนโยบายในประเทศมากเพียงใด

ลำดับเวลาโดยสังเขป

ปี ค.ศ.	เหตุการณ์
สมัยเอโดะ	โรงเรียนชาวบ้าน *เทระโกยะ* ทำให้คนอ่านออกเขียนได้ก่อนเปิดประเทศ
1872	**ระบบกากุเซ** — วางแผนการศึกษาถ้วนหน้า รับโครงสร้างแบบอเมริกัน บริหารแบบฝรั่งเศส
1879	ยกเลิกกากุเซ แทนด้วย *เคียวอิคุเร* ที่ลดการรวมศูนย์
1890	**พระราชโองการว่าด้วยการศึกษา** — นักเรียนต้องท่องจำ มีอิทธิพลถึงสิ้นสงคราม
1947	**กฎหมายพื้นฐานว่าด้วยการศึกษา** + กฎหมายโรงเรียน — กำเนิดระบบ **๖-๓-๓-๔**
1948	กฎหมายคณะกรรมการการศึกษา — กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น
1998 / 2002	ประกาศ / เริ่มใช้นโยบาย **ยุโตริ** ลดหลักสูตรราว ๓๐% ยกเลิกเรียนวันเสาร์
2003 / 2006	**PISA shock** — การอ่านตกจากอันดับ ๘ เป็น ๑๔ แล้วเป็น ๑๕
2011	ถอยนโยบายยุโตริ ปรับหลักสูตรเพิ่มเนื้อหากลับ
2019	ออกกฎหมายจำกัดชั่วโมงทำงานล่วงเวลาของครู (ผลยังจำกัด)

2022	**PISA 2022** — การอ่านขึ้นอันดับ ๓ สูงสุดเท่าที่เคยทำได้ วิทยาศาสตร์อันดับ ๒
2024 / 2025	นักเรียนปฏิเสธไปโรงเรียน **๓๕๓,๙๗๐ คน** สูงสุดเป็นปีที่ ๑๒ ติดต่อกัน · เริ่มโอนชมรมไปให้ชุมชนดูแล

ภาค ๒ · โครงสร้างปัจจุบัน: ระบบ ๖-๓-๓-๔

ช่วง	ชื่อญี่ปุ่น	อายุ	ระยะเวลา	บังคับไหม
อนุบาล	*yōchien* / *hoikuen*	๓–๖	ตามสมัครใจ	ไม่บังคับ แต่เข้าเรียนเกือบทั้งหมด
ประถม	*shōgakkō* (小学校)	๖–๑๒	**๖ ปี**	บังคับ
มัธยมต้น	*chūgakkō* (中学校)	๑๒–๑๕	**๓ ปี**	บังคับ
มัธยมปลาย	*kōkō* (高校)	๑๕–๑๘	**๓ ปี**	**ไม่บังคับ** แต่เข้าเรียนเกือบทั้งหมด
มหาวิทยาลัย	*daigaku* (大学)	๑๘+	**๔ ปี**	ไม่บังคับ

ตัวเลขที่ควรสังเกตคือ **การศึกษาภาคบังคับของญี่ปุ่นมีเพียง ๙ ปี จบที่อายุ ๑๕** ซึ่งสั้นกว่าอังกฤษที่ต้องอยู่ในระบบถึง ๑๘ และสั้นกว่าฟินแลนด์ที่ขยายถึง ๑๘ ตั้งแต่ปี ๒๐๒๑

แต่ในทางปฏิบัติ เด็กญี่ปุ่นเกือบทั้งหมดเรียนต่อมัธยมปลายอยู่ดี ไม่ใช่เพราะกฎหมายบังคับ แต่เพราะ **แรงกดดันทางสังคมและตลาดแรงงานที่แทบไม่รับคนจบแค่มัธยมต้น** นี่เป็นตัวอย่างที่ดีว่าบรรทัดฐานทางสังคมบางครั้งบังคับได้แรงกว่ากฎหมาย

จุดหักเหที่แท้จริง: การสอบเข้ามัธยมปลาย

เพราะมัธยมปลายไม่ใช่ภาคบังคับ โรงเรียนมัธยมปลายญี่ปุ่นจึง **คัดเลือกนักเรียนด้วยการสอบเข้า** และโรงเรียนแต่ละแห่งมีลำดับชื่อเสียงที่ชัดเจนมากในแต่ละจังหวัด

นี่คือจุดที่ระบบญี่ปุ่นต่างจากฟินแลนด์อย่างสิ้นเชิง และใกล้เคียงกับระบบ 11-plus ของอังกฤษในแง่หลักการ เพียงแต่เกิดช้ากว่า — **เด็กญี่ปุ่นถูกคัดเลือกตอนอายุ ๑๕ ไม่ใช่ ๑๑** และผลของการสอบครั้งนี้กำหนดว่าจะเข้ามหาวิทยาลัยระดับใดได้

ผลที่ตามมาคือ **แรงกดดันกระจุกตัวอยู่ที่มัธยมต้น** ซึ่งเป็นเหตุผลที่อัตราการเรียนโรงเรียนกวดวิชาสูงที่สุดในช่วงนี้ และเป็นช่วงที่ตัวเลขปัญหาสุขภาพจิตและการปฏิเสธไปโรงเรียนพุ่งสูงที่สุดเช่นกัน

มหาวิทยาลัย

การเข้ามหาวิทยาลัยญี่ปุ่นใช้ระบบสองชั้น คือ **การสอบร่วมระดับชาติ** (ปัจจุบันคือ *Daigaku Nyūgaku Kyōtsū*

Test ซึ่งแทนที่ระบบ Center Test เดิมตั้งแต่ปี ค.ศ. ๒๐๒๑) ตามด้วย **การสอบของแต่ละมหาวิทยาลัยเอง**

มหาวิทยาลัยแห่งชาติชั้นนำอย่างโตเกียวและเกียวโตมีสถานะคล้ายกับอ็อกซ์บริดจ์ของอังกฤษ คือเป็นประตูสู่ราชการระดับสูงและบริษัทใหญ่ แต่มีความต่างสำคัญข้อหนึ่ง — **มหาวิทยาลัยชั้นนำของญี่ปุ่นเป็นมหาวิทยาลัยรัฐที่ค่าเล่าเรียนไม่แพง** และคัดด้วยคะแนนสอบล้วน ขณะที่อ็อกซ์บริดจ์ใช้การสัมภาษณ์และคำแนะนำประกอบ ซึ่งเป็นช่องทางที่ทุนทางวัฒนธรรมเข้ามามีผล

พูดอีกแบบคือ **ญี่ปุ่นเหลื่อมล้ำในเรื่องว่าใครมีเงินติวมากกว่า ส่วนอังกฤษเหลื่อมล้ำในเรื่องว่าใครมีภูมิหลังแบบไหน**

ภาค ๓ · จุดเด่นที่ญี่ปุ่นทำต่างจากทุกประเทศ

ส่วนนี้คือสิ่งที่ทำให้ระบบญี่ปุ่นน่าสนใจที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏในหลักสูตรวิชาการ แต่คนญี่ปุ่นถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุดของการศึกษา

๑. นักเรียนทำความสะอาดโรงเรียนเอง (*sōji* 掃除)

ทุกวันก่อนกลับบ้าน นักเรียนญี่ปุ่นทุกคนตั้งแต่ชั้นประถมหยิบไม้กวาดและผ้าขี้ริ้วมาทำความสะอาดห้องเรียน ทางเดิน บันได และห้องน้ำของโรงเรียนตัวเอง โรงเรียนญี่ปุ่นส่วนใหญ่ **ไม่มีภารโรงทำความสะอาดห้องเรียน**

คู่มือโรงเรียนญี่ปุ่นระบุชัดว่า **การทำความสะอาดโรงเรียนถือเป็นส่วนสำคัญของการศึกษา** ไม่ใช่งานที่เพิ่มเข้ามาเพื่อประหยัดงบ

เหตุผลเบื้องหลังมีสามชั้น ชั้นแรกคือสอนว่า **ความสะอาดเป็นความรับผิดชอบของคนที่ใช้พื้นที่** ชั้นที่สองคือสอนว่า **ไม่มีงานไหนต่ำต้อยเกินกว่าที่เราจะทำ** ซึ่งเชื่อมกับแนวคิดทางพุทธศาสนานิกายเซน และชั้นที่สามคือ **ถ้าต้องทำความสะอาดเอง ก็จะทำสกปรกน้อยลง**

๒. อาหารกลางวัน *kyūshoku* (給食) ที่เป็นคาบเรียนในตัวเอง

เด็กญี่ปุ่นไม่ได้ไปโรงอาหาร แต่กินข้าวกลางวันในห้องเรียนของตัวเอง โดย **ผลัดกันเป็นเวรตักอาหาร** ใส่ชุดและหมวกคลุมผม แจกให้เพื่อนทุกคน แล้วกินพร้อมกันหลังพูดคำว่า *itadakimasu* จบแล้วเก็บล้างเอง

คู่มือโรงเรียนระบุว่าหน้าที่เตรียมและเก็บอาหารจะ **หมุนเวียนให้กลุ่มนักเรียนคนละกลุ่มในแต่ละครั้ง**

ประเด็นที่น่าเปรียบเทียบกับฟินแลนด์คือ ทั้งสองประเทศให้ความสำคัญกับอาหารกลางวันโรงเรียนมาก แต่ด้วยเหตุผลต่างกัน — **ฟินแลนด์มองว่าเป็นเรื่องความเท่าเทียมและโภชนาการ** ส่วน **ญี่ปุ่นมองว่าเป็นการสอนมารยาท การทำงานเป็นทีม ความรับผิดชอบ และความขอบคุณต่ออาหาร** เป็นสองปรัชญาที่นำไปสู่นโยบายคล้ายกันแต่ด้วยเหตุผลคนละเรื่อง

๓. ชมรม *bukatsu* (部活) ที่กินเวลาทั้งชีวิตนักเรียน

กิจกรรมชมรมในญี่ปุ่นไม่ใช่กิจกรรมเสริมเล็กๆ แต่เป็นแกนกลางของชีวิตนักเรียนมัธยม ซ้อมเกือบทุกวันหลัง

เลิกเรียน รวมถึงวันหยุดสุดสัปดาห์และปิดเทอม

ในทางทฤษฎี ชมรมเป็นกิจกรรม "โดยสมัครใจ" แต่รายงานปี ค.ศ. ๒๐๒๕ ระบุว่าแม้จะถือกันอย่างเป็นทางการว่า "สมัครใจ" กิจกรรมชมรม **กลับสร้างภาระหนักเกินควรให้ทั้งนักเรียนและครู** รัฐบาลจึงกำลังผลักดันให้ **โอนการดูแลชมรมในโรงเรียนมัธยมต้นของรัฐไปให้องค์กรในชุมชนแทน** และบางโรงเรียนยกเลิกชมรมไปเลย

๔. การศึกษาศีลธรรมเป็นวิชาหนึ่ง

ญี่ปุ่นมีวิชาที่เรียกว่า *dōtoku* (道徳) หรือการศึกษาศีลธรรม ซึ่งถูกยกสถานะเป็นวิชาที่มีการประเมินอย่างเป็นทางการในช่วงหลัง เนื้อหาครอบคลุมเรื่องความซื่อสัตย์ การเคารพผู้อื่น ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และการอยู่ร่วมกัน

นี่เป็นประเด็นที่ถกเถียงกันในญี่ปุ่นเอง ฝ่ายสนับสนุนบอกว่าจำเป็นในสังคมที่ความสัมพันธ์ในชุมชนอ่อนลง ฝ่ายคัดค้านชี้ไปที่ประวัติศาสตร์พระราชโองการปี ๑๘๙๐ และเตือนว่าการที่รัฐกำหนดว่าอะไรคือศีลธรรมแล้วให้คะแนนเด็กนั้นเป็นเรื่องอันตราย

ภาพรวมของจุดเด่นเหล่านี้: สิ่งที่ sōji, kyūshoku, bukatsu และ dōtoku มีร่วมกันคือ ทั้งหมดไม่ได้สอน "เนื้อหาวิชา" แต่สอน **วิธีอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมที่ให้ความสำคัญกับส่วนรวมมากกว่าปัจเจก** นี่คือคำตอบของญี่ปุ่นต่อคำถามว่า "โรงเรียนมีไว้ทำอะไร" และเป็นคำตอบที่ต่างจากอังกฤษ (คัดคนเก่งขึ้นสู่ชนชั้นนำ) และฟินแลนด์ (ให้ทุกคนได้โอกาสเท่ากัน) อย่างชัดเจน

ภาค ๔ · เงาด้านหลัง: จูกุ ครูที่ทำงานหนักที่สุด และเด็กที่ไม่ไปโรงเรียน

๑. จูกุ — ระบบโรงเรียนที่สองที่ซ้อนอยู่บนระบบแรก

จูกุ (塾) คือโรงเรียนกวดวิชาเอกชนที่เด็กญี่ปุ่นไปเรียนหลังเลิกเรียนปกติ บางครั้งถึงสามสี่ทุ่ม

ตัวเลขการเข้าเรียนต่างกันไปตามแหล่งข้อมูล โดยคู่มือหนึ่งระบุว่าเด็กมัธยมต้นเรียนจูกุราว **ร้อยละ ๖๐** ขณะที่บทวิเคราะห์อีกแหล่งระบุว่าราว **ร้อยละ ๗๐** ส่วนข้อมูลเก่ากว่านั้นชี้ว่าเด็กประถมปีแรกเกือบหนึ่งในห้าก็เรียนเสริมหลังเลิกเรียนแล้ว และเพิ่มขึ้นจนเกือบทั้งหมดในกลุ่มเด็กมัธยมปลายที่มุ่งเข้ามหาวิทยาลัย

ค่าใช้จ่ายก็ต่างกันตามแหล่งและพื้นที่ โดยมีรายงานค่าเฉลี่ยรายปีราว **๒๖๐,๐๐๐ เยนต่อคน** ในภาพรวม และราว **๑๑๙,๐๐๐ เยนสำหรับเด็กประถม กับราว ๒๑๔,๐๐๐ เยนสำหรับเด็กมัธยมต้น** ในอีกแหล่งหนึ่ง ส่วนในกรุงโตเกียวสำหรับเด็กที่เตรียมสอบเข้าอย่างจริงจัง ตัวเลขพุ่งไปถึง **๖๐๐,๐๐๐–๑,๒๐๐,๐๐๐ เยนต่อปี**

จุดที่ทำลายความเท่าเทียมของระบบ: ตัวเลขที่สำคัญที่สุดเรื่องจูกุไม่ใช่ราคา แต่คือ **ใครได้เรียน** มีรายงานว่าเด็กจากครอบครัวที่พ่อแม่เป็นผู้บริหารหรือวิชาชีพเข้าเรียนจูกุราว **ร้อยละ ๗๐** เทียบกับเด็กจากครอบครัวเกษตรกรที่ **ต่ำกว่าร้อยละ ๓๐** นี่หมายความว่าระบบโรงเรียนรัฐของญี่ปุ่นที่มีคุณภาพสม่ำเสมอและเท่าเทียมสูงมาก กลับถูกวางทับด้วยระบบเอกชนที่ทำให้ฐานะของพ่อแม่กลับมามีผลอีกครั้ง — เป็น

กลไกเดียวกับที่อังกฤษใช้โรงเรียนเอกชน เพียงแต่ญี่ปุ่นใช้โรงเรียนกวดวิชาหลังเลิกเรียนแทน

๒. ครูญี่ปุ่นทำงานหนักที่สุดกลุ่มหนึ่งในโลก

เพราะครูญี่ปุ่นไม่ได้แค่สอน แต่ต้องร่วมแจกอาหารกลางวัน ร่วมทำความสะอาด ดูแลการเดินทางของนักเรียน และคุมชมรมหลังเลิกเรียนและวันหยุด

ตัวเลขที่ถูกอ้างถึงบ่อยที่สุดมาจากการสำรวจ TALIS ของ OECD ปี ค.ศ. ๒๐๑๘ ซึ่งพบว่าครูมัธยมต้นญี่ปุ่นทำงาน **๕๖ ชั่วโมงต่อสัปดาห์** เทียบกับค่าเฉลี่ยราว **๓๘ ชั่วโมง** ในประเทศพัฒนาแล้วส่วนใหญ่

ญี่ปุ่นออกกฎหมายจำกัดการทำงานล่วงเวลาในปี ค.ศ. ๒๐๑๙ แต่ผลยังจำกัด ผู้นำสหภาพครูญี่ปุ่นระบุในปี ค.ศ. ๒๐๒๒ ว่าชั่วโมงทำงานของครู "แทบไม่ลดลงเลย" แม้มีกฎหมายแล้ว และสมุดปกขาวด้านการศึกษาฉบับปี ค.ศ. ๒๐๒๖ ระบุว่าแม้ตัวชี้วัดบางตัวดีขึ้น แต่ **ปัญหายังคงรุนแรงอยู่** โดยประมาณการสำหรับปีงบประมาณ ๒๐๒๔ อยู่ที่ราว **๔๐ ชั่วโมงต่อเดือนนอกเวลาราชการ** สำหรับครูมัธยมต้น ซึ่งสูงที่สุดในบรรดาประเภทโรงเรียน

นี่เชื่อมกลับไปที่บทเรียนจากฟินแลนด์โดยตรง — **ฟินแลนด์ลงทุนกับคุณภาพของครูด้านวุฒิและการคัดเลือก ส่วนญี่ปุ่นลงทุนกับครูด้านปริมาณเวลาที่ครูต้องทุ่มเท** ทั้งสองแบบให้ผลการเรียนที่ดี แต่แบบที่สองกำลังส่งผลให้เกิดภาวะขาดแคลนครูและภาวะหมดไฟ

๓. ตัวเลขที่น่ากังวลที่สุด: เด็กที่ปฏิเสธไปโรงเรียน

คำว่า *futōkō* (不登校) ในญี่ปุ่นหมายถึงนักเรียนที่ไม่ไปโรงเรียนตั้งแต่ ๓๐ วันขึ้นไปในหนึ่งปีการศึกษาโดยไม่ใช่เหตุผลทางการแพทย์

ผลสำรวจของกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่นสำหรับปีการศึกษา ๒๐๒๔ พบว่ามีนักเรียนประถมและมัธยมต้นในกลุ่มนี้ **๓๕๓,๙๗๐ คน** เพิ่มขึ้น ๗,๔๘๘ คน หรือร้อยละ ๒.๒ จากปีก่อน และเป็นการ **ทำสถิติสูงสุดใหม่ต่อเนื่องเป็นปีที่ ๑๒** (ปีก่อนหน้าอยู่ที่ ๓๔๖,๔๘๒ คน) ส่วนนักเรียนมัธยมปลายในกลุ่มนี้มี ๖๗,๗๘๒ คน ซึ่งลดลงเล็กน้อยจาก ๖๘,๗๗๐ คน

การสำรวจเดียวกันยังพบรายงานกรณีการกลั่นแกล้งในโรงเรียน **๗๖๙,๐๒๒ กรณี** เพิ่มขึ้นร้อยละ ๕.๐ และเป็นตัวเลขสูงที่สุดเท่าที่เคยบันทึกไว้

ตัวชี้วัด	ปีการศึกษา 2023	ปีการศึกษา 2024
นักเรียนประถม+มัธยมต้นที่ไม่ไปโรงเรียน	๓๔๖,๔๘๒ คน	**๓๕๓,๙๗๐ คน** (+2.2%)
นักเรียนมัธยมปลายที่ไม่ไปโรงเรียน	๖๘,๗๗๐ คน	๖๗,๗๘๒ คน (ลดลง)

กรณีการกลั่นแกล้งที่รายงาน	—	**๗๖๙,๐๒๒ กรณี** (+5.0% สูงสุดเป็นประวัติการณ์)

สิ่งที่น่าสนใจคือ **สาเหตุที่นักเรียนระบุเองไม่ใช่การกลั่นแกล้งเป็นหลัก** จากการแยกแยะเหตุผล นักเรียนส่วนใหญ่ราว **ร้อยละ ๗๖.๕ ระบุว่าเป็นภาวะซึมเศร้าหรือความรู้สึกไม่สบายใจโดยทั่วไป** ส่วนการกลั่นแกล้งถูกระบุในสัดส่วนราวร้อยละ ๒๖.๒ โดยนักเรียน และร้อยละ ๒๙.๒ โดยผู้ปกครอง จากข้อมูลการแยกแยะเหตุผลในปีก่อนหน้า

มีข้อสังเกตเชิงบวกอยู่ข้อหนึ่ง คือ **อัตราการเพิ่มชะลอลงอย่างชัดเจน** จากที่เคยเพิ่มราวร้อยละ ๒๔.๙ ในปีก่อนหน้า เหลือร้อยละ ๒.๒ ในปีล่าสุด

นอกจากนี้ยังมีการตีความที่ไม่ใช่ด้านลบล้วน นักวิเคราะห์บางส่วนเสนอว่าตัวเลขที่เพิ่มขึ้นสะท้อน **การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและทัศนคติ** ด้วย คือสังคมญี่ปุ่นเริ่มยอมรับว่าการไม่ไปโรงเรียนไม่ใช่ความล้มเหลวของเด็ก มีทางเลือกอย่างโรงเรียนอิสระและการเรียนออนไลน์มากขึ้น และครอบครัวกล้ารายงานมากขึ้น ตัวเลขที่สูงขึ้นจึงอาจสะท้อนทั้งปัญหาที่แท้จริงและการมองเห็นปัญหาที่ดีขึ้นพร้อมกัน

ภาค ๕ · PISA 2022: ด้านที่ญี่ปุ่นชนะ

ในขณะที่ตัวเลขด้านสังคมน่ากังวล ผลด้านวิชาการของญี่ปุ่นกลับสวนทางอย่างสิ้นเชิง

วิชา	คะแนนเฉลี่ยญี่ปุ่น	อันดับ (เทียบ 2018)
คณิตศาสตร์	๕๓๖	ขยับจากอันดับ ๖ เป็น **๕**
การอ่าน	๕๑๖	จากอันดับ ๑๕ ขึ้นเป็น **๓ — สูงสุดเท่าที่เคยทำได้**
วิทยาศาสตร์	๕๔๗	จากอันดับ ๕ ขึ้นเป็น **๒**

เปรียบเทียบกับฟินแลนด์ในตอนที่แล้วซึ่งได้คณิตศาสตร์ ๔๘๔ และการอ่าน ๔๙๐ จะเห็นว่าญี่ปุ่นนำหน้าอย่างชัดเจน และที่น่าสนใจกว่านั้นคือ **สองประเทศนี้เคลื่อนที่สวนทางกัน** — ฟินแลนด์ตกลงจากยอด ส่วนญี่ปุ่นไต่กลับขึ้นไปหลังถอยนโยบายยุโตริ

แต่ต้องระบุข้อควรระวังสองข้อ **ข้อแรก** อันดับ PISA เปลี่ยนตามวิธีนับ ว่านับเฉพาะประเทศสมาชิก OECD หรือนับทุกประเทศที่เข้าร่วม ตัวเลขอันดับจึงไม่มีคำตอบเดียวที่ตายตัว **ข้อที่สอง** การประเมินรอบนี้คะแนนตกเกือบทั้งโลกจากผลกระทบของโรคระบาด การที่ญี่ปุ่นอันดับดีขึ้นส่วนหนึ่งจึงมาจากการที่ **ญี่ปุ่นตกน้อยกว่าประเทศอื่น** ไม่ใช่เพราะเก่งขึ้นล้วนๆ ซึ่งมักอธิบายด้วยการที่โรงเรียนญี่ปุ่นปิดสั้นกว่าหลายประเทศ

ภาค ๖ · เปรียบเทียบสามประเทศ และบทเรียน

ประเด็น	อังกฤษ	ฟินแลนด์	ญี่ปุ่น

โครงสร้าง	Key Stage 1–4 + post-16	เตรียมประถม ๑ + พื้นฐาน ๙ + ปลาย ๒–๓	**๖-๓-๓-๔**
ภาคบังคับถึงอายุ	๑๖ (ต้องอยู่ในระบบถึง ๑๘)	๑๘	**๑๕**
จุดคัดเลือกสำคัญ	เดิม 11-plus ปัจจุบันเลือกวิชาตอน ๑๔	ไม่มีจนถึงอายุ ๑๖	**สอบเข้ามัธยมปลายตอน ๑๕**
การสอบระดับชาติครั้งแรก	อายุ ๑๑	อายุ ๑๘–๑๙	สอบเข้าระดับจังหวัดตอน ๑๕
กลไกที่ทำให้เงินมีผล	โรงเรียนเอกชน + ราคาบ้าน	แทบไม่มี	**โรงเรียนกวดวิชาจูกุ**
จุดแข็งของครู	มีระบบตรวจสอบคุณภาพ	**ปริญญาโททุกคน คัดเข้มมาก**	**ทุ่มเทเวลาสูงมาก (๕๖ ชม./สัปดาห์)**
PISA 2022 คณิต / อ่าน	—	๔๘๔ / ๔๙๐	**๕๓๖ / ๕๑๖**
สิ่งที่สอนนอกวิชาการ	กีฬาและการโต้วาทีในโรงเรียนเอกชน	ความเป็นอิสระและการเรียนรู้ด้วยตนเอง	**ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม**

สามบทเรียนจากกรณีญี่ปุ่น

หนึ่ง — โรงเรียนสอนได้มากกว่าวิชา และควรสอน จุดที่ญี่ปุ่นทำได้ดีที่สุดและลอกได้ง่ายที่สุดคือเรื่องที่ไม่ต้องใช้งบประมาณเลย การให้เด็กทำความสะอาดห้องเรียนตัวเอง และการให้เด็กผลัดกันรับผิดชอบอาหารกลางวันของเพื่อน เป็นบทเรียนเรื่องความรับผิดชอบที่ทรงพลังกว่าการบรรยายเรื่องหน้าที่พลเมืองทั้งเทอม

สอง — ระบบรัฐที่เท่าเทียมถูกทำลายได้ด้วยระบบเอกชนที่ซ้อนทับ ญี่ปุ่นมีโรงเรียนรัฐที่คุณภาพสม่ำเสมอกว่าอังกฤษมาก แต่ความเหลื่อมล้ำกลับเข้ามาทางประตูหลังผ่านจูกุ นี่เป็นบทเรียนตรงสำหรับไทย เพราะกลไกเดียวกันนี้ทำงานอยู่ในไทยในรูปโรงเรียนกวดวิชาเช่นกัน **การทำโรงเรียนรัฐให้ดีอย่างเดียวไม่พอ ถ้าการสอบเข้ายังเป็นตัวตัดสิน และการติวยังซื้อได้**

สาม — ตัวเลขวิชาการกับตัวเลขความเป็นอยู่ของเด็กไม่จำเป็นต้องไปด้วยกัน ญี่ปุ่นปี ๒๐๒๒–๒๐๒๔ คือหลักฐานที่ชัดที่สุด คะแนน PISA ดีที่สุดในประวัติศาสตร์เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่จำนวนเด็กปฏิเสธไปโรงเรียนและกรณีการกลั่นแกล้งทำสถิติสูงสุด **ประเทศที่วัดแต่คะแนนจะมองไม่เห็นปัญหานี้เลย**

สำหรับผู้อ่านชาวไทย: ไทยรับโครงสร้าง ๖-๓-๓-๔ มาจากสายอิทธิพลเดียวกับญี่ปุ่น และมีปัญหาโรงเรียนกวดวิชาในรูปแบบคล้ายกันมาก คำถามที่ควรถามจากกรณีญี่ปุ่นจึงไม่ใช่ "จะทำให้คะแนนสูงขึ้นอย่างไร" แต่คือ *อะไรคือสิ่งที่โรงเรียนควรสอนนอกเหนือจากวิชา* และ *เราวัดความสำเร็จของระบบการศึกษาด้วยอะไรนอกจากคะแนนสอบ* เพราะญี่ปุ่นแสดงให้เห็นแล้วว่าประเทศหนึ่งสามารถชนะในสนามคะแนนและแพ้ในสนามความเป็นอยู่ของเด็กได้พร้อมกัน

◆ ◆ ◆

แหล่งอ้างอิง

1. MEXT (กระทรวงศึกษาธิการ วัฒนธรรม กีฬา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ญี่ปุ่น). *Overview of the Education System.* https://www.mext.go.jp/en/policy/education/overview/index.htm
2. NIER (สถาบันวิจัยนโยบายการศึกษาแห่งชาติ ญี่ปุ่น). *Education in Japan: Past and Present.* https://www.nier.go.jp/English/educationjapan/pdf/201103EJPP.pdf
3. Britannica. *Education — Japan: Japanese Schools, Curriculum, & Reforms.* https://www.britannica.com/topic/education/Japan
4. Britannica. *Gakusei.* https://www.britannica.com/topic/Gakusei
5. Wikipedia. *Education in the Empire of Japan.* https://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_the_Empire_of_Japan
6. Wikipedia. *Imperial Rescript on Education.* https://en.wikipedia.org/wiki/Imperial_Rescript_on_Education
7. StateUniversity.com. *Japan — History & Background.* https://education.stateuniversity.com/pages/736/Japan-HISTORY-BACKGROUND.html
8. Facts and Details. *History of Education in Japan.* https://factsanddetails.com/japan/cat23/sub150/entry-2794.html
9. MEXT. *PISA 2022 Results (Summary).* https://www.mext.go.jp/en/content/20240328-mxt_app_dev04-000034107_2.pdf
10. NIER. *Japan's PISA 2022 Results — Key Features (PDF).* http://www.nier.go.jp/05_kenkyu_seika/pisa/pdf/2022/01_point_eng2.pdf
11. Nippon.com. *Japan Soars to Third Place in OECD Reading Survey.* https://www.nippon.com/en/japan-data/h01865/
12. Springer. *Japanese-Language Education at Junior High School: Post-yutori, the PISA Shock, and the Abe Administrations.* https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-19-2076-9_9
13. National Education Policy Center (NEPC), University of Colorado. *Analysis of the yutori reform and its reversal.* https://www.nepc.colorado.edu/node/5983
14. ResearchGate. *Assessing Japan's Academic Excellence: A Comprehensive Analysis of PISA Performance Trends.* https://www.researchgate.net/publication/393781107

15. Wikipedia. *Juku.* https://en.wikipedia.org/wiki/Juku

16. Japan Child Support. *Understanding Juku (Cram Schools) in Japan: Guide for Expats.* https://japanchildsupport.com/articles/understanding-juku-cram-schools-japan

17. Japan Child Support. *After-School Activities, Juku & Extracurriculars in Japan Guide.* https://japanchildsupport.com/pillars/after-school-activities-juku-extracurriculars-japan

18. Japan Child Support. *School Fees & Education Costs in Japan: Full Breakdown.* https://japanchildsupport.com/articles/school-fees-education-costs-japan

19. TokyoPath. *School Costs in Japan.* https://tokyopath.com/expat/japan-school-costs-guide/

20. Education Policy Actavista (note.com). *How 100,000 Yen a Month in Cram School Fees Is Changing Japan's Future.* https://note.com/epolicy_actvst/n/nfc2b20b40434?hl=en

21. Asia in Focus (Lund University Journals). *Success for sale? Roles and perspectives on the juku industry.* https://journals.lub.lu.se/asiainfocus/article/download/27140/24506/76147

22. Education in Japan. *Japanese children cram to boost achievement.* https://educationinjapan.wordpress.com/edu-news/juku-news/japanese-children-cram-to-boost-achievement/

23. The Japan Times. *Elementary and junior high schools see record nonattendance figure.* https://www.japantimes.co.jp/news/2025/10/29/japan/record-students-refuse-school/

24. Nippon.com. *Absenteeism at Japanese Schools Rises Again.* https://www.nippon.com/en/japan-data/h02594/

25. Nippon.com. *School Refusal and Alternative Paths: Overcoming Pressures in the Educational Space.* https://www.nippon.com/en/japan-topics/g02597/school-refusal-and-alternative-paths-overcoming-pressures-in-the-educational-space.html

26. Institute for Social Vision Design. *353,970 Non-Attending Students: What Japan's 12-Year High Conceals.* https://isvd.or.jp/en/columns/school-nonattendance-354000-structural-shift

27. The Asia Business Daily. *770,000 Bullying Cases Reported at Japanese Schools Last Year — Highest Ever Recorded.* https://www.asiae.co.kr/en/article/2025103017041922754

28. Unseen Japan. *Why Is School Refusal On The Rise in Japan?* https://unseen-japan.com/school-refusal-japan-increase/

29. NCBI / PMC. *School Refusal Behavior in Japan: The Impact of COVID-19 on Children.* https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC12469065/

30. France 24 / AFP. *'Work without limits': Japan's teachers battle for change.* https://www.france24.com/en/live-news/20221216-work-without-limits-japan-s-teachers-battle-for-change

31. Education International. *Japan: Urgent workload relief, staffing, and legal reforms needed to address teacher shortages and burnout.* https://www.ei-ie.org/en/item/29795

32. New to Education. *Japan's New Education White Paper Puts Teacher Workload Reform at the Center of School Policy.* https://newtoeducation.com/view-blog/japans-new-education-white-paper-puts-teacher-

workload-reform-at-the-center-of-school-policy-6a65e41eb2701

33. The Japan Times. *'Voluntary' school clubs face reform amid excessive burdens.* https://www.japantimes.co.jp/news/2025/04/28/japan/japan-school-extracurricular-activities/

34. จังหวัดทตโตริ. *Japanese School Life Guidebook (Elementary and Junior High Edition).* https://www.pref.tottori.lg.jp/secure/1300358/allpagesEng.pdf

35. Wikipedia. *Elementary schools in Japan.* https://en.wikipedia.org/wiki/Elementary_schools_in_Japan

หมายเหตุ: ตัวเลขอัตราการเรียนจูกุและค่าใช้จ่ายมาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่เก็บข้อมูลคนละปีและคนละพื้นที่ จึงไม่สามารถนำมาเทียบกันโดยตรงได้ทั้งหมด ผู้อ่านที่ต้องการตัวเลขทางการควรตรวจจากการสำรวจค่าใช้จ่ายการเรียนของเด็ก（子供の学習費調査）ของ MEXT โดยตรง เช่นเดียวกับอันดับ PISA ที่เปลี่ยนตามวิธีนับว่านับเฉพาะประเทศสมาชิก OECD หรือนับทุกประเทศที่เข้าร่วม